

הרב אברהם נחשון (קופרמן)

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקות המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות¹

- א. פתיחה
- ב. סמיכה על יחיד בשעת הדחק: באלו מחלוקות?
1. ראב"ה, אור זרוע והגהות אשרי
 2. רשב"א
 3. ראב"ד
 4. ר"ן, רשב"ץ ורשב"ש
 5. הריב"ש
 6. סמיכה על יחיד בשעת הדחק באיסורי תורה
 - ג. קושיות הש"ך ויישובן
 - ד. מהי 'שעת הדחק'?
 1. שעת הדחק ביחס לאילו תחומים?
 2. שעת הדחק והפסד מרובה
 3. שעת הדחק הגדולה וצורך מצווה ויחסם להפסד מרובה
 - ה. מצבים שבהם ייתכן שהש"ך יסמוך על יחיד

בדאורייתא

 1. דעת הרא"ה דוק

2. דעת הרב מסקין - הרוב מודה ליחיד בשעת דחק גדולה

3. צמח צדק - שני יחידים מול רוב

ו. שיטות המצמצמות את הכלל

 1. ב"ח - קטן וגדול
 2. שיטת החזון איש המצמצמת ביותר את הכלל
 3. הסתייגות ה'גט פשוט' - יראת הוראה
 - ז. הלכתא למשיחא
 - ח. פסק ההלכה והכרעת מחלוקות המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות
 1. מניעת קיום מצוות המקדש - שעת הדחק
 2. צדדים לומר שגם הר"ן והתשב"ץ יסכימו לסמוך על יחיד בענייני המקדש
 3. יישוב להסתייגות ה'גט פשוט'

ט. סיכום

י. נספח: הסתמכות על שיטת יחיד בשעת הדחק במחלוקת תנאים

א. פתיחה

אנו מאמינים, יודעים וממתינים שבהר הבית יבנה מזבח; הכהנים יקריבו בו קרבנות; ובית המקדש השלישי והאחרון קום יקום. הרמב"ם (הלכות בית הבחירה ב, ד) פוסק כדברי הגמרא (זבחים סב ע"א), שניתן להקריב קרבנות גם לפני הקמת בית המקדש. בניין המזבח, הקרבת הקרבנות ובניין בית המקדש מחייבים הכרעות הלכתיות במחלוקות שונות. האם ניתן יהיה להכריע במחלוקות אלו? ואם כן, כיצד?

1. המאמר הינו פרק אחד מהספר 'אברהם יגל: שו"ת - בירורי עניינים - וחקרי הלכות', שבע"ה עתיד להתפרסם. תודה לעורך הרב הראל דביר שליט"א, ולבני הרב אלעזר נחשון שליט"א, על הערותיהם המחכימות.

ישנן תהליכי גאולה ניסיים, שמתוכם יתכן שיווצרו פתרונות לפסיקה הלכתית. למשל בבוא אליהו הנביא, שהוא תלמיד חכם סמוך;¹ תחיית המתים לצדיקים, שלפי חלק מהראשונים תתרחש בימות המשיח, לפני תחיית המתים הכללית;² חידוש הנבואה ופסיקת הלכה על פיה, לשיטת התוספות,³ ועוד.

כרגע נובעת המניעה מהקרבת קרבנות בהר הבית מבעיות מדיניות מול אומות העולם; מבעיות פוליטיות בתוך עם ישראל; מבעיות רוחניות הקשורות לדרגתו של עם ישראל ולכמיהתו למקדש ולקרבנות; ומשאלות הלכתיות לא פתורות.

יתכן שבסייעתא דשמיא, ולפחות בשלב הראשון – ללא שינויים מגדרי הטבע, תיפתרנה הבעיות הרוחניות, והמדיניות החיצונית; כמו כן ייעלמו בדרך זו או אחרת הבעיות הפוליטיות הפנימיות, ויווצרו תנאים מתאימים לחידוש העבודה ולבניין בית המקדש. אם וכאשר תתאפשר בפועל הקמת מזבח או מקדש – תעמודנה בפנינו השאלות ההלכתיות, המחלוקות והספקות שעדיין לא נפתרו. האם ניתן יהיה להתמודד עם אתגר זה?

במאמר זה נציע דרך עקרונית לפסיקה הלכתית בנושאים שעדיין לא זכינו בהם לפסיקה זו. נתחיל בביאור דין סמיכה על שיטת יחיד בשעת הדחק, ובהמשך נציע על פי זה דרך לפסיקה במחלוקות שונות בדיני דרבנן ובדיני תורה; במחלוקת בין רבים לבין יחיד; מחלוקת בין רבים לבין שנים; ומחלוקת בין שיטות יחיד שונות. ויהי רצון שלא תצא תקלה מתחת ידינו.

ב. סמיכה על יחיד בשעת הדחק: באלו מחלוקות? דאורייתא מול דרבנן; תנאים ואמוראים מול פוסקים

הגמרא (נידה ט ע"ב) מביאה מחלוקת רבי אליעזר וחכמים, וכותבת שהלכה לחומרא כדברי חכמים שהם הרבים, אך בשעת הדחק ניתן לפסוק ולהקל כרבי אליעזר. המדובר שם הוא באשה נידה שנגעה בטהרות לפני שפירסה נידה, ומדרבנן גזרו עליה לטמא למפרע מעת לעת. לדעת רבי אליעזר אם היתה מסולקת דמים במשך שלוש עונות – דייה שעתה, ואינה מטמאה למפרע. וחכמים חולקים ומטמאים.

1. בית אלוקים למבי"ט, שער היסודות פרק ס'.

2. ריטב"א ראש השנה ט"ז: ד"ה שנאמר ורבים; ספר העיקרים, ר' יוסף אלבו, מאמר ד' פרק ל'.

3. ב"מ נ"ט: ד"ה לא בשמים. הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה, מהדורת הרב ישילת ירושלים תשנ"ו, עמ' כ"ט. ויש אומרים שבנוגע לבירור מציאות ניתן לברר על פי נבואה, ראו שם הגדולים לחיד"א, מערכת הגדולים אות י' סעיף רכ"ד, ערך רבינו יעקב החסיד בהערה, ובדבריו ברכי יוסף או"ח ל"ב סעיף ד' דין י"ב; ובשו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח.

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקת המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

הש"ך⁴ לומד מסוגיה זו שדווקא בדיני דרבנן ניתן לסמוך בשעת הדחק על שיטת יחיד להקל ולא בדיני תורה. חלוקים על שיטתו הב"ח (קונטרס או"ה בסוף יו"ד) והט"ז (יו"ד רצג, ד), וסוברים שגם בדיני תורה ניתן לסמוך להקל כשיטת יחיד בשעת הדחק. הרשב"ש מסתפק בדבר. דיון נוסף הוא השאלה: האם ניתן לסמוך על שיטת היחיד בשעת הדחק נאמר גם בשיטות התנאים והאמוראים או רק בגאונים, בראשונים ובאחרונים. לשני הדיונים יש התייחסות כבר בראשונים. להלן נסקור בקצרה את המקורות והשיטות בעניינים אלו.

1. ראבי"ה, אור זרוע והגהות אשרי

הראבי"ה (ב, תרצד ד"ה והיכר; תשובות סי' תתקעג ד"ה אכן כן) מכשיר בשעת הדחק ארבעת המינים שאינם הדר, וגם הפסולים מסיבות נוספות, כשאינן מצויים ארבעה מינים כשרים. הוא כותב שבמקום שלא הוכרעה ההלכה במפורש, אפילו אם נחלקו יחיד ורבים בדיני תורה, ואפילו תנאים ואמוראים – ניתן בשעת הדחק לסמוך על שיטת היחיד.

האור זרוע (א, שכח; ב, שו), מקבל את דברי רבו הראבי"ה בנוגע לארבעת המינים, ומוסיף להתיר אכילת חדש בחוץ לארץ על פי אותו עיקרון. גם לדעתו, ניתן לסמוך בדיני תורה בשעת הדחק על שיטת יחיד, כשלא הוכרעה ההלכה, ולא רק בגאונים ובראשונים, אלא גם בתנאים ובאמוראים. דבריו הובאו בהסכמה בהגהות אשרי (סוכה ג, יד).⁵

2. רשב"א

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רנג) כתב:

תחלת כל דבר אומר, שאין אומרים כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בזמן שיש גדול ממנו בחכמה ובמנין. דהלכה פסוקה היא דהולכין אחר הגדול בחכמה ובמנין.

ואפילו בשעת הדחק אין סומכין על הקטן בחכמה ובמנין, וכן במקום מחלוקת יחיד ורבים, אלא אם כן שעת הדחק שיש בו הפסד מרובה או כיוצא בזה.

הרשב"ש (שם), הב"ח והט"ז (שם) דייקו, שמכיוון שהוא לא חילק בין דאורייתא לדרבנן, דעתו היא שניתן לסמוך על היחיד בשעת הדחק, גם בדיני תורה.

3. ראב"ד

נאמר במשנה (עדויות פ"א מ"ה):

4. לפול בהנהגת הוראות באיסור והיתר (יו"ד סוף סי' רמ"ב); וכן בנקודות הכסף יו"ד רצ"ג.

5. היראים (סי' תכב) והמרדכי (סוכה ג, תשנ) סוברים שגם חכמים מכשירים יבש בשעת הדחק, ומדעתם אין ראייה שסומכים על היחיד בשעת הדחק.

למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין?
שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו.

ובתוספתא (עדויות שם ה"ד) נאמר: 'רבי יהודה אומר – לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן', והסביר הראב"ד: 'תצטרך עליהם שעה ויסמכו עליהם, דומה לזה הלשון שאין בית דין אחרון יכול לסמוך על דברי היחיד אלא בשעת הדחק' (כן הסביר את המשנה גם האור זרוע דלעיל). הראב"ד לא חילק, ומדבריו עולה שסומכים על היחיד גם בדיני תורה, וכן כתב בדעתו הגט פשוט (כלל ו'), אלא שלפי הגט פשוט סובר כן הראב"ד רק במחלוקות הפוסקים, ולא במחלוקות התנאים והאמוראים.

4. ר"ן, רשב"ץ ורשב"ש

בחידושי הרשב"ץ למסכת נידה (ט ע"ב) נאמר שניתן לסמוך על שיטת יחיד בשעת הדחק רק בדיני דרבנן, ורק במחלוקת גאונים ופוסקים, ולא במחלוקת תנאים ואמוראים. הדברים בחידושי נידה הם בשם הרשב"ץ ולא דבריו המקוריים, כי נאמר שם: 'ולא נראה כן להרשב"ץ...! אף בשו"ת הרשב"ש (סי' תקיג, ההקדמה השלישית) כתב שאביו סובר את הכלל בדיני דרבנן בלבד, מבלי להזכיר את ההגבלה למחלוקות גאונים ופוסקים, ולהפך, מדבריו עולה שהכלל תקף גם בדברי האמוראים. בתשובתו ציטט הרשב"ש גם את תשובת הר"ן, שסובר שניתן לסמוך על שיטת היחיד בשעת הדחק רק בדיני דרבנן. התשובה אינה נמצאת לפנינו בשו"ת הר"ן.

הרשב"ש המשיך וכתב: 'אבל מצאתי תשובה להרשב"א ז"ל, דנראה דאפילו בדאורייתא אמרינן הכי, ולא הכריע. ואולי יש בדבריו נטייה לכיוון הרשב"א, שכן כתב: 'אבל הרשב"א...! ומצאנו שאם מביאים שיטה שניה וכותבים עליה 'אבל...! – מתכוונים לפסוק כמותה.⁶ ואולי התנסח בעדינות בבואו לחלוק על אביו הרשב"ץ.

5. הריב"ש

הגט פשוט (כלל ו) הזכיר את השיטות שהכלל תקף גם בדיני דאורייתא, ולאחר מכן ציין לשו"ת הריב"ש (סי' קמו), כראיה לשיטה זו. המדובר הוא בספרי תורה תפילין ומזוזות, שבהם רגל הקו"ף דבוקה לגגה, ובקהילתו של השואל – רוב הסת"ם היו כאלה. הריב"ש ענה לו שספרים אלו פסולים, כי לא נמצא אחד מן הראשונים שמכשיר בכך. אם היה אפילו רק אחד – ניתן היה להסתמך עליו בשעת הדחק. גם מדבריו עולה שהכלל תקף גם בדיני תורה. בהמשך הוא מוסיף, שבנוגע לתפילין ומזוזות אין זו כלל שעת הדחק, כי ניתן לקנות חדשים במחיר זול, והם יחזיקו מעמד לכל ימי חייו, ועוד יוכל להורישם לבניו אחריו.

6. ראו ביאורי הגר"א לאו"ח סי' ד' סע' י"ג ד"ה ולהעביר; שם סע' כ"ב ד"ה ויברך כו'; סי' ו' א' ד"ה כלומר כו'. ועוד רבים.

6. להלכה נראה שניתן לסמוך על יחיד בשעת הדחק אף באיסורי תורה הראב"ה, האור זרוע, הגהות אשרי, הרשב"א, הראב"ד והריב"ש סבורים שניתן לסמוך על היחיד גם בדיני תורה. התשב"ץ והר"ן סוברים שניתן לסמוך בשעת הדחק על היחיד רק בדיני דרבנן. והרשב"ש מביא את שתי השיטות, עם נטיה לכיוון הראב"ה וסיעתו. הרמ"א (חו"מ כה, ב) ציטט את דברי הרשב"א בלשונם, ואלה דבריו:

אבל אין סומכין על דברי קטן נגד דברי גדול ממנו בחכמה וכמנין, אפילו בשעת הדחק, אלא אם כן היה גם כן הפסד מרובה. וכן אם היה יחיד נגד רבים.

כאמור, הפוסקים דייקו מסתימת דברי הרשב"א שסומכים על היחיד גם בדיני תורה, ונראה שהדבר נכון גם בנוגע לפסק הרמ"א. ואמנם באחרונים ישנן שיטות לכאן ולכאן, ויש המביאים את שתי הגישות מבלי להכריע ביניהן, כגון הגר"ע יוסף (יביע אומר י, י"ד מג). אולם, בעקבות הרוב הברור בראשונים, ובעקבות פסק הרמ"א – נראה שלהלכה ניתן לסמוך על שיטת היחיד בשעת הדחק גם באיסורי תורה.

ג. קושיות הש"ך ויישובן

הש"ך (לעיל הערה 5) הקשה על הב"ח ועל השיטות שסוברות שפוסקים כיחיד בשעת הדחק גם בדיני תורה שלוש קושיות:

א. הרי יחיד ורבים הלכה כרבים הוא דין דאורייתא הנלמד מ'אחרי רבים להטות', ואין מתירים דין תורה בהפסד מרובה?

ב. הרי הורגין נפשות ומחרימים ומפקירים ומאבדין ביד על פי הרוב, ויושבי עיר הנדחת נדונים על פי הרוב, ואין לך הפסד מרובה גדול מזה? ניתן להבין את דבריו בשתי אפשרויות: האחת – סנהדרין פוסקת על פי רוב דעות להרוג נפשות, להפקיר ממון, להחרים ולאבד ממון, ופוסקים אלו מפסידים ממון מרובה ואפילו נפשות. השנייה – הגמרא (סנהדרין סט ע"א) אומרת ש'הולכין בנפשות אחר הרוב'.⁷ המדובר הוא במקרה שעד אחד אומר שפלוני רצח בשנים בחודש, והעד השני אומר – בשלושה בחודש, מקבלים את עדותם, כי רוב האנשים טועים בעיבור החודש. בנוסף – אם רוב אנשי עיר הנדחת עבדו עבודה זרה – ממונם נשרף.

ג. מקור דברי הרשב"א הוא הגמרא בנידה, ובה מדובר רק בדיני דרבנן ולא בדיני תורה.

את הקושיה הראשונה הקשה גם מהר"ם בן חביב (גט פשוט, כללים, כלל א), ותירץ שדין התורה ללכת אחרי הרוב נאמר רק כשכל החכמים בכינוס אחד, ודנים פנים אל פנים, אלו

7. יש להשוות זאת לגמרא (יומא פד ע"ב): 'לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב', ואין כאן המקום.

כנגד אלו. כשאנים במעמד אחד, אין מצווה מהתורה ללכת אחרי הרוב, ולכן יש מקום לסמוך על דעת היחיד בשעת הדחק. הוא מביא מקורות רבים לדבריו, ביניהם תשובה של רבי אהרן ששון בשו"ת תורת אמת (סוף סי' רז). על פי דברי הגט פשוט ניתן לתרץ גם את קושיית הש"ך השניה לפי הבנתה הראשונה: סנהדרין שיושבים בה עשרים ושלושה דיינים סמוכים דנה בדיני נפשות, ויכולה על פי רוב של שני דיינים מחייבים לפסוק מיתה, ודעת המיעוט מתבטלת. וזה דווקא משום שהם דנים אלו מול אלו, פנים אל פנים. לעומת זאת, במחלוקות ראשונים ואחרונים, או אפילו תנאים ואמוראים שלא ישבו יחד בכינוס אחד – אין דעת היחיד מתבטלת לחלוטין, ולכן בשעת הדחק ניתן להסתמך עליה.

להבנה השנייה בקושיית הש"ך ניתן להציע את התשובה הבאה: ישנם גדרים שונים לדין הליכה אחר הרוב: ישנו רוב בסנהדרין, וישנו ביטול בתערובת; בספק הלכתי ניתן ללכת אחרי רובא דאיתא קמן או אחר רובא דליתיה קמן; וישנם דיני תורה שאחד ממרכיביהם תלוי ברוב. בתורה שבעל פה נמסר שניתן לצרף לעדות קבילה שני עדים שהיה ביניהם פער של יום בתאריך, משום שרוב בני אדם עלולים לטעות בזה. זהו גדר של עדות שאינה מוכחשת. ובעיר הנידחת – משתנה הדין בין רוב אנשי העיר שעבדו עבודה זרה למיעוטם. אך אין הדבר קשור כלל לפסק הלכה ברבים ויחיד כשאנים יושבים יחד. אי-ישיבתם יחד מפקיעה את דין ההליכה על פי הרוב. הרוב צריך לנבוע מתוך מציאות מאוחדת ומשותפת, ולא להיווצר על ידי פסיקה אישית, ללא משא ומתן משותף.

באשר לקושיה השלישית, לפיה המקור בנידה הוא רק לדין דרבנן – לעיל הובאו שיטות ראשונים שונות שסוברים שההסתמכות על שיטת היחיד היא גם בדיני תורה, ועתה נוסיף מקור מהגמרא שמוזכרת בדברי הגט פשוט. בגמרא (ברכות ח ע"ב) נאמר שלרבי שמעון בר יוחאי בשם רבי עקיבא – ניתן לקרוא קריאת שמע של ערבית לאחר עלות השחר. ובדף ט'. נפסק כמותו. מוסיפה הגמרא:

אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי שמעון שאמר משום רבי עקיבא... כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר: הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר. דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר: כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק.

בגמרא נאמר שהפסק לפי רבי שמעון הוא בשעת הדחק, ויסוד זה תקף בדין דאורייתא של מצוות קריאת שמע.⁸ הוכחה זו הוזכרה בגט פשוט (כלל ו), ובדברי הרב יעקב הכהן

8. בגט פשוט מביא את שו"ת הרד"ך (בית ג' ד"ה ולרווחא דמילתא (השני)), שמוכיח מהגמרא בברכות שסומכים על היחיד גם באיסור דאורייתא. בביאור הגמרא מציע הרד"ך שתי אפשרויות: (א) שבדאורייתא סומכים, אך לא באיסורי ערווה. (ב) גם רבנן מסכימים שבשעת הדחק ניתן לקרוא

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקת המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

מסקין במכתבו לרב יחיאל יעקב וינברג, בשו"ת שרידי אש (א, קכא אות ב). מרן הראי"ה קוק מביא מקור נוסף מהמשניות ומהש"ס לחלוקת הכלל גם בדיני תורה, ודבריו יובאו לקמן.

ד. מהי 'שעת הדחק'?

1. שעת הדחק ביחס לאילו תחומים?

מצאנו שעת הדחק כגון הפסד ממוני, חוסר מזון, וחוסר במילוי צורכי חיי האדם: חוסר אוכל כגון בצורת (נידה ט ע"ב); חוסר בשיכר שעורים, שהיה משקה מרכזי; התרת נישואין לאשה שזקוקה לחליצה מיבם קיטע (בית אפרים תניינא ב, ה; והרב מסקין בשרידי אש דלעיל). האם גם אי אפשרות לקיים מצווה נחשבת כשעת הדחק? כן, כפי שמבואר בראשונים דלעיל.

ונפרט את הדברים: שעת הדחק לצורך קיום מצווה מתחלקת לשתיים: בעיה כלכלית המקשה על קיום המצווה; ובעיה הלכתית המעכבת קיום מצווה. בעיה כלכלית היא דין הריב"ש. ספרי תורה תפילין ומזוזות שרגל הקו"ף דבוקה לגגה, ישנו הפסד מרובה בכתובת ספרי תורה חדשים, או בהגהת כל ספרי התורה הקיימים. ההסתמכות על היחיד בשעת הדחק פותרת בעיה כלכלית, ובזאת מאפשרת את קיום המצווה. בעיה הלכתית היא הכשרת ארבעת המינים היבשים או הפסולים מסיבות נוספות, במקום שהכשרים אינם נמצאים (ראבי"ה ואור זרוע), וציאה ידי חובת קריאת שמע של ערבית לאחר עלות השחר. בדינים אלו ההסתמכות על היחיד בשעת הדחק מאפשרת את קיום המצווה מבחינה הלכתית.

2. שעת הדחק והפסד מרובה

במקורות השונים בגמרא הוזכרה רק שעת הדחק. הגמרא (נידה ט ע"ב) אמרה: 'מאי שעת הדחק? איכא דאמרי: שני בצורת הו, איכא דאמרי: טהרות אפיש לעבידא, וחשו רבנן להפסד דטהרות'. מהגמרא נראה שכל אחת מהאפשרויות עומדת לעצמה, אך רש"י (עירובין מו ע"א) כתב: 'שעת הדחק - שני בצורת הו, ואיכא הפסד טהרות', ונראה מדבריו שהוא מצרף את שתי האפשרויות. בשו"ת הרשב"א (ח"א רנ"ג) מצריך שעת הדחק עם הפסד מרובה. גם רש"י במסכת נדה (ט ע"ב) כתב: 'שני בצורת הו, ואיכא הפסד מרובה - חששו'. לשיטתם אין די בבצורת, אלא יש צורך גם בהפסד ממוני ניכר. כך פסק גם הרמ"א (חו"מ כה, ב). הב"ח (קונטרס איסור והיתר בסוף יו"ד) התייחס לשלושה מצבים שונים, באשר ליחס שבין שעת הדחק לבין הפסד מועט או מרובה: (א) שעת הדחק והפסד מועט - אין סומכים על היחיד. (ב) שעת הדחק והפסד מרובה - סומכים. (ג) שעת הדחק והפסד מועט

ק"ש של ערבית אחר עלות השחר. אך מניסוח הגמרא, ומדברי הגט פשוט נראה שהאפשרות השניה אינה המשמעות הפשוטה בגמרא.

שנחשב כהפסד מרובה, כגון עני בימות החול או עשיר בשבת ויום טוב, כשאי אפשר להכין אוכל אחר – סומכים על היחיד.

הש"ך (בקונטרסו שם) כתב: 'דאין סומכין עליו אפילו בשעת הדחק היכא דליכא הפסד מרובה, אלא אם כן היה גם כן הפסד מרובה, וכשיש הפסד מרובה שרי דהיינו שעת הדחק'. לדעתו תמיד יש צורך בהפסד מרובה. אף שמלשון הש"ך משתמע שהוא משיג על הב"ח, נראה שהמחלוקת ביניהם מצומצמת למדי, ואולי אינה קיימת. כי שתי החלוקות הראשונות בב"ח מוסכמות גם על הש"ך, וחלוקתו השלישית של הב"ח קובעת שתי אמות מידה נוספות להגדרת הפסד מרובה, שאין הכרח לומר שהש"ך חלוק עליהן:

האחת – שעת הדחק והפסד מרובה משתנים ואינם חד משמעיים, כי הם תלויים גם במצבו הכלכלי של השואל. אם השואל הוא עני, שיעור ההפסד המרובה שלו קטן בהרבה משיעור הפסדו המרובה של עשיר. השנייה – ישנם מצבים שבהם גם אדם עשיר נחשב כעני, ומצוקתו העכשווית המזדמנת מאפשרת להסתמך על שיטת יחיד. המדובר הוא בעשיר, שנשאלה שאלת איסור והיתר על האוכל שלו בשבת, ואם האוכל יאסר – לא תהיה לו אפשרות להכין אוכל אחר, והתרת האוכל מסתמכת על שיטת יחיד. ראינו הלכה מקבילה בדיני מתנות עניים: כאשר עשיר הולך בדרך, ואין עימו מזונות – הוא רשאי ליטול מתנות עניים. ייתכן שגם הש"ך יסכים לעיקרון היחסיות ולעיקרון שישנה מציאות שבה גם עשיר גדול נחשב כעני.

3. שעת הדחק הגדולה וצורך מצווה ויחסם להפסד מרובה

בסוגיה בניה מדובר בהפסד ממוני של מאכלים. גם הריב"ש העוסק בהכשר או פסלות סת"ם מדבר בהפסד ממוני שיצריך כתיבת סת"ם חדשים, לצורך קיום מצוותם. בנוגע להפסד ממוני מחדש הרשב"א ששעת הדחק כוללת הפסד מרובה. אך ישנה שעת הדחק שאינה הפסד ממוני: באור זרוע הנוגע להכשר שכר שעורים בחו"ל, מדובר במצוקה שנובעת מחוסר במשקה בסיסי, שנחשבת כעינוי נפש. ובבית אפרים וברב מסקין בשרידי אש – בהיתר נישואין לאשה. והשרידי אש (ב, ד נספח ג מכתב כב עמ' רכח) כתב: 'ובשעת הדחק גדול גם כן הדין כמו הפסד מרובה, כמו שאיתא בגדולי אחרונים'. נמצינו למדים ששעת דחק גדולה מקבילה להפסד ממוני, ובשניהם מסתמכים על שיטת היחיד.

תחום הדחק הנוסף שהוזכר בדיונינו הוא קיום מצווה. הראב"ה, האור זרוע וההגהות אשרי, הסתמכו בשעת הדחק על שיטת יחיד כדי לקיים מצוות ארבעת המינים. הגט פשוט הוכיח שניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית לאחר עלות השחר. הסיבה לכך היא שחוסר אפשרות לקיים מצווה, גם היא שוות ערך לשעת דחק גדולה ולהפסד מרובה. לכן גם כדי לצאת ידי חובת מצווה – ניתן להסתמך על שיטת היחיד בשעת הדחק.

ה. מצבים שבהם ייתכן שהש"ך יסמוך על יחיד בדאורייתא

1. דעת הראי"ה קוק

בסעיף ב' דנו בשאלה, האם סמיכה על יחיד בשעת הדחק נוהגת גם בדיני תורה, או רק בדיני דרבנן. הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ, פ"י), סובר שהיא נוהגת גם בדיני תורה. את דבריו הוא מוכיח גם מ'נהוג עלמא כהני תלת סבי' (ברכות כב ע"א), וכהסבר הרא"ש (הלכות קטנות, כלאים ס' ד). ההוכחה היא מכך שרבים הם המקורות במשניות ובסוגיות הגמרא שאינם מקבלים את שיטת רבי יאשיה בכלאי הכרם, הסובר שיש צורך במפולת יד, ובכל זאת להלכה סומכים על שיטתו שהיא שיטת יחיד בדיני תורה.⁹ הראי"ה מביא גם את דין התורה של ראשית הגז שנהגו העם כרבי אלעאי לקולא, שאינו נוהג אלא בארץ. את דברי הש"ך מסייג הראי"ה למצב שבו היו התנאים כולם במעמד אחד, ולכן חייבים מהתורה ללכת אחר הרוב, אך כשאינם דנים יחד מודה הש"ך שגם בדיני תורה ניתן לסמוך על היחיד בשעת הדחק.

2. דעת הרב מסקין – הרוב מודה ליחיד בשעת דחק גדולה

הרב יעקב הכהן מסקין¹⁰ בתשובתו לבעל השרידי אש מחלק, בעקבות דעת התוספות (נידה ו ע"ב), בין שתי רמות של שעת דחק: שעת דחק מקומית ומצומצמת, ושעת דחק גדולה ביותר, כגון שאשה תשאר עגונה כל ימיה. בשעת הדחק הראשונה – נחלקו האם 'כדאי הוא רבי פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק' הוא גם באיסורי תורה, והש"ך סבור שלא. אך בשעת הדחק הגדולה והמשמעותית – גם הש"ך מודה שאומרים כן גם באיסורי דאורייתא.

9. וראו בשו"ת תשואת חן, הרב שמשון זליג הלוי, סו"ס כה, שכתב שבמקום מנהג ניתן לסמוך על שיטת יחיד גם בדאורייתא. ונראה שדבריו מבוססים על כך שגם במחלוקת דאורייתא שלא נפסקה בה במפורש ההלכה כרבים – שיטת היחיד לא התבטלה לחלוטין. כי הגמרא בראש השנה (ט"ו): אומרת, שמונהג אינו מבטל איסור, ואלה דבריה: 'במקום איסורא, כי נהגו שבקינן (ליה) [להו]?' הצמח צדק (חב"ד) יו"ד ריח, מסביר בעזרת התשואת חן את דברי בעל התניא, שסמך על רבי יאשיה להתיר חדש של גוי בחו"ל.

10. הרב יעקב הכהן מסקין (ביידיש – מעסקין) נולד בליטא; כיהן ברבנויות בליטא, ברוסיה, ובארה"ב; חיבר ספרים תורניים רבים; נפטר בארה"ב בתשט"ז; בהלווייתו הספידוהו הגאונים הרב יוסף אליהו הנקין, והרב משה פיינשטיין זצ"ל. עמד בשו"ת עם הגרצ"פ פרנק, השרידי אש, הגר"מ פיינשטיין ועוד. בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א ס' ח) כתב לו הרב פיינשטיין את השבחים הבאים: 'מעלת כבוד ידידי הרב הגאון הגדול, המפורסם בשמו ובחבוריו הנעלים, מוהר"ר יעקב הכהן מעסקין שליט"א. בדבר שכ"ג ידידי רוצה בענותנותו לידע דעת... והנני ידידו מוקירו כרום גאונו, משה פיינשטיין'.

3. צמח צדק – שני יחידים מול רוב

בשו"ת צמח צדק (ליובאוויטש; יו"ד סי' ריח) כתב שגם מי שאינו סומך בשעת הדחק בדאורייתא על יחיד במקום רבים, אם ליחיד יצטרף יחיד נוסף – נוכל לפסוק כמותם בשעת הדחק גם בדיני תורה. הגר"ע יוסף (יביע אומר י, מג, א) הביא את דבריו, והוסיף שיטות נוספות שסוברות כמותו.

1. שיטות המצמצמות את הכלל

1. ב"ח – קטן וגדול

הב"ח כותב שפוסק קטן מול פוסק גדול נחשב הדבר כנפסקה הלכה, ואפילו בשעת הדחק והפסד מרובה – אין פוסקים כקטן. זאת בניגוד ליחיד מול רבים, שלשיטתו ניתן לפסוק אפילו בדיני תורה כיחיד בשעת הדחק, ובחילוקים שהוא פירט, וכנ"ל. אך פשוט דברי הרשב"א בתשובה היא שניתן לסמוך על הקטן מול הגדול בשעת הדחק ובהפסד מרובה, וכך פסקו גם הרמ"א והש"ך.¹¹

אלה הם גם דברי הגר"א בחושן משפט (כ"ה ס"ק י"ט): 'עיקר זה הענין צריך לומר: אחד יחיד ורבים, וממנו נלמד גם לגדול בחכמה ומנין'. הגר"א אומר שהמקור להסתמכות בשעת הדחק והפסד מרובה הוא ביחיד ורבים, וממנו נלמד לקטן וגדול.¹²

2. שיטת החזון איש המצמצמת ביותר את הכלל

החזון איש (שביעית סי' כג אות ג-ד) סובר שבתנאים ובאמוראים – יחיד ורבים הלכה כרבים' נחשב כנפסקה הלכה, וכן כל כללי הפסק שבגמרא כגון 'הלכה כרב באיסורי', ו'רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה'. מוסיף החזון איש שגם הלכה שנפסקה בשולחן ערוך, או שרוב האחרונים סוברים כשיטה מסויימת נחשב הדבר כנפסקה הלכה, ואין אפשרות להקל כשיטת היחיד. כאמור לעיל (סע' ב'1), נאמר בשם הרשב"ץ בחידושי שאין לסמוך על היחיד במחלוקת התנאים והאמוראים, אלא רק במחלוקת הגאונים והראשונים, וכן דעת הגט פשוט בשיטת הראב"ד. שיטות אלו יכולות להוות מקור חלקי לחזון איש. אך

11. [הערת עורך (ה.ד.): "ואפילו בשעת הדחק אין סומכין על הקטן בחכמה ובמנין". ולשון זו הועתקה

בב"ח במדויק, מילה במילה ואות באות. וגם הרמ"א הסכים לכך עקרונית.]

12. וראו את המשך דברי הגר"א שכתב: 'ואיתא בפ"ק דנדה (ט'): 'ת"ר מעשה ועשה רבי כו' אלא דלא כו' בשעת הדחק, אלמא דוקא משום דעבד עובדא אמר כדאי הוא כו'!'. לדבריו, ההסתמכות על שיטת היחיד היא רק בדיעבד לאחר שהמורה פסק אותה להלכה. אך אין בדבריו התייחסות כללית לנושא, ולכן קשה לעמוד על דעתו. בנוסף, הראב"ה, האור זרוע, וההגהות אשרי, סוברים שניתן לסמוך על שיטת היחיד בשעת הדחק גם לכתחילה.

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקת המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

מהרשב"ש יוצא שלרשב"ץ ניתן לסמוך על היחיד גם במחלוקת האמוראים. והראב"ה, האור זרוע, והגהות אשרי סמכו על שיטת היחיד של רבי יהודה כנגד חכמים בארבעת המינים.

והגר"ע יוסף זצ"ל ביביע אומר (ח"י יו"ד מ"ג), הוכיח בהרחבה שבשעת הדחק ניתן לפסוק כיחיד אף נגד פסק השולחן ערוך. והרב יצחק שילת שליט"א¹³ הוכיח מגמרות, מראשונים ומאחרונים, שהדעה המקובלת בראשונים ובאחרונים היא דעת הראי"ה החולקת על החזון איש, וסבורה שסומכים על יחיד בשעת הדחק גם בתנאים ובאמוראים, קל וחומר בראשונים, בשולחן ערוך ובאחרונים.¹⁴

3. הסתייגות ה'גט פשוט' – יראת הוראה

בגט פשוט (כלל ו) כתב:

אמנם הפוסקים האחרונים הם מיראי הוראה, ובכל מקום שרואים שנחלקו הפוסקים הראשונים באיסורא דאורייתא – אין סומכין להקל על דברי היחיד נגד הרבים, ואפילו במיעוט נגד רבים, ואפילו במחלוקת שקול של פוסקים במידי דאורייתא דנין בו כדין הספיקות.

מדבריו יוצא, שלמרות שרבו הפוסקים המתירים לסמוך על היחיד בשעת הדחק, בפועל אין סומכים על כך להקל בדאורייתא. הדבר נובע מ'יראת הוראה', כלומר מזהירות להקל באיסורי תורה. יש להעיר על דבריו, שרבים מהאחרונים לא קיבלו את ההסתייגות הזו. ביניהם: הרמ"א, הב"ח, הט"ז, הראי"ה קוק, הבית אפרים והרב מסקין. וראו לקמן על השלכת דעת הגט פשוט על פסקי ההלכה בענייני קודשים.

ז. הלכתא למשיחא

בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' לז) כתב:

אבל מכל מקום הכללים הסתומים נראה שאינן בכלל הילכתא למשיחא, שאין לאמוראים להכניס ראשן במה שיעשה מלך המשיח ובית דינו... אבל לפסוק כרבים לגבי יחיד שהוא מצוה מהתורה, משום שנאמר: אחרי רבים להטות, שנאמר גם על זה... – בלי ספק יש לשמור זה הכלל אפילו בהלכתא למשיחא.

ובמהרי"ק (שורש קסה) כתב:

13. 'סמיכה על דעת יחיד בשעת הדחק, ברורים בהלכות הראי"ה (בית הרב קוק תשנ"ב), עמ' 451-476.
14. וראו גם: הרב רועי סיטון, 'האם ניתן לסמוך על דעת יחיד בשעת הדחק, תורת החיים א' (תשע"ב), עמ' ל-לח; הרב דורון קאנדוב, 'הסתמכות על דעת יחיד בשעת הדחק', מחניך ו' (הרבנות הצבאית תש"פ), עמ' 381-390.

שהרי לא נקבעו ההלכות אלא על מה שהוצרכו לקבוע, כגון על דינים שהיו נוהגין בימי חכמי התלמוד, אבל על דיני נגעים וכיוצא בהם דלא היו נוהגים מאז – לא קבעו בהם הלכה ולא דברו בהם כלל באומנם פלוני ופלוני הלכה כפלוני.

לדעתם בדיני קדשים וטהרות אין נוהגים כללי הפסק המקובלים בש"ס, כגון הלכה כרבי עקיבא מחברו או חבריו; רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה; רב ושמאל הלכה כרב באיסורי, וכדומה. התשב"ץ מוסיף שיוצא מכלל זה הוא הכלל של יחיד ורבים הלכה כרבים, כי הוא דין דאורייתא הנובע מ'אחרי רבים להטות'. אך המהרי"ק אינו מזכיר חריגה זו.

הגרי"פ פערלא (על סהמ"צ לרס"ג, ח"ג, פתיחה למניין ע"א העונשין פרק כה) כתב שרס"ג ורבי אליהו הזקן סוברים כדעת התשב"ץ והמהרי"ק, שאין מכריעים בהלכות שאינן שייכות לזמן הזה. הוא מוסיף שלדעתם גם הכלל של 'יחיד ורבים הלכה כרבים' אינו נוהג בענייני המקדש והקרבנות. הוא מזכיר את הנאמר לעיל בשם הגט פשוט, שכשלא נחלקו פנים אל פנים – הכלל אינו תקף, ושלכן דעת הרס"ג ורבי אליהו הזקן הינה כדעת הראשונים שסומכים על שיטת היחיד בשעת הדחק גם בדיני תורה. הרב עזריה אריאל (טהרת ישראל ח"א סי' א), כתב שרוב הראשונים חולקים על דעת התשב"ץ והמהרי"ק, ופוסקים גם בענייני קדשים וטהרות, על פי כללי ההלכה המקובלים. ועיינו לקמן, בהשלכת סעיף זה על הדיון הכללי.

ח. פסק ההלכה והכרעת מחלוקות המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

לאחר שדנו בהרחבה באפשרות הסמיכה בשעת הדחק על שיטת היחיד, נעבור ליישום הדברים בהכרעת ההלכה בדיני קדשים וטהרות, ונבחין בין אפשרויות שונות. דרך המלך היא לפסוק הלכה כשיטה אחת מוסכמת, וקל וחומר כשמצטרפות אליה שיטות נוספות. במחלוקות יחיד ורבים – הלכה כרבים. יש לבדוק בראשונים ובאחרונים, כדרך כל המחלוקות בש"ס – לנסות להביא ראיות ולזהות להיכן נוטה דעת רוב הפוסקים. במחלוקת שאינה מוכרעת – יש לחפש אפשרות מעשית שתסתדר ותתאים לכל השיטות החולקות או לרובן. קשיי הפסיקה מתעוררים כאשר ישנה מחלוקת שאינה מוכרעת, או מחלוקת שבה רוב הראשונים או האחרונים סוברים כשיטה אחת, וישנה מניעה הלכתית או מעשית לנהוג כשיטת הרוב. האם יתאפשר לפסוק ולנהוג כשיטת היחיד?

1. מניעת קיום מצוות המקדש – שעת הדחק

כפי שהתבאר לעיל, מניעה לקיים מצווה מוגדרת כשעת הדחק. חוסר אפשרות לצאת ידי חובת מצוות לקיחת ארבעת המינים בסוכות; להניח תפילין ולקבוע מזוזה כשרה; לקרוא קריאת שמע בזמנה – מהווים שעת הדחק. כך מניעת האפשרות לקיים את מצוות בנין בית המקדש והמזבח ואת עבודותיו; את הקרבת הקרבנות; ואת טהרת הקודש המקדש והתרומה מהווים שעת הדחק. הרמב"ם במשנה תורה – בספרים עבודה, קרבנות וטהרה – מונה מאה

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקות המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

שבעים ושיתים מצוות. אלו הן מצוות שאנחנו מנועים כרגע מלקיימן, ואין לנו שעת הדחק גדולה משעה זו.

2. צדדים לומר שגם הר"ן והתשב"ץ יסכימו לסמוך על יחיד בענייני המקדש

כאמור, דעת רוב הראשונים היא ששיטת היחיד אינה מתבטלת לחלוטין, ולכן ניתן להסתמך עליה בשעת הדחק גם בדיני תורה. הר"ן והתשב"ץ חלקו, וסברו שניתן להסתמך על היחיד רק בדיני דרבנן, אך גם לשיטתם ניתן לומר שבענייני המקדש ועבודתו ניתן להסתמך על היחיד גם בדיני דאורייתא, וזאת משלוש סיבות:

לשיטת הראי"ה – כשלא חלקו במעמד אחד, גם הם יסכימו שניתן להסתמך בדאורייתא. לשיטת הרב מסקין – בגלל שעת הדחק הגדולה. והרי מניעת הקרבת קרבנות ועבודת המקדש בטהרה הם בוודאי שעת הדחק הגדולה. ניתן לצרף את שיטת המהרי"ק, והגר"י פערלא בהסבר רבי אליהו הזקן ורס"ג, לפיה לא נפסק הכלל של יחיד ורבים בעניינים שאינם נוהגים בזמן הזה, כגון בהלכות קדשים וטהרות. למרות שרוב הראשונים חולקים על כך, ניתן לצרף את שיטתם כסניף.

3. יישוב להסתייגות הג'ט פשוט'

כאמור לעיל, הג'ט פשוט סובר שלמרות שרבו הפוסקים המתירים לסמוך על היחיד בשעת הדחק, בפועל – אין סומכים על כך להקל בדאורייתא. הדבר נובע מ'ראת הוראה'. הערנו על דבריו שרבים מהאחרונים לא קיבלו את הסתייגותו. יש מקום להוסיף ולומר שבענייני המקדש וקודשיו ייתכן שגם על פי הג'ט פשוט ניתן יהיה להסתמך על שיטת היחיד בדיני תורה, וזאת משתי סיבות:

א. ישנן הרבה מחלוקות, שבהן ההסתמכות על שיטת היחיד איננה מקילה אלא היא אחת ממספר אפשרויות. וישנן מחלוקות אחרות שבהן היחיד מחמיר. היסוד של הרשב"א והאור זרוע וסיעתם, הוא בראש ובראשונה ששיטת היחיד איננה מתבטלת, וניתן להתחשב בה, ולכך ייתכן שהג'ט פשוט יסכים. היסוד השני בדבריהם הוא שניתן להקל, ובנוגע אליו יראי ההוראה לא הסתמכו עליו לקולא.

ב. יראי ההוראה זהירים באיסורי תורה, ואינם רוצים לפסוק כשיטת יחיד ולהקל. אך אם בעקבות זהירותם יתבטל עם ישראל מקיום מצוות רבות – ובדיון שלנו ממצוות המקדש וקדשיו, וטהרותיו – תהפוך החומרא לקולא, ובכגון זה יסכים מהר"ם בן חביב לדברי בעל חובות הלבבות בהקדמתו לספרו שכתב: 'מן הזהירות – שלא תרבה להזהר'.

ט. סיכום

במאמר זה הצענו דרך לפסיקת הלכה בענייני מקדש קרבנות וטהרות, והארכנו בענין הסתמכות על יחיד בשעת הדחק גם בדיני תורה. נחזור ונדגיש, הפתרון של הסתמכות על

שיטת היחיד במקום רבים בשעת הדחק הוא מבוסס הלכתית, אך השימוש בו אפשרי רק כשאין מוצא אחר. אם ניתן לברר את שיטת רוב הפוסקים יש לעשות זאת, וכן כשיש אפשרות מעשית שיוצאת ידי כל הדעות – יש לנהוג על פיה. כאשר שיטה אחת סוברת שבדיעבד ניתן להסתמך על השיטה החולקת, תהיה כמובן גם לכך השלכה על פסק ההלכה.

לאור כל האמור נראה שכאשר ישנן מספר שיטות החולקות זו על זו, ואין ביניהן הכרעה – ניתן יהיה לברור שיטה אחת מתוכן, ולפעול על פיה.

כשישנן מספר שיטות קשות להבנה או שמסקנתן אינה ברורה וחדה, ומאידך גיסא ישנה שיטה אחת ברורה – ניתן יהיה לפסוק על פיה.

ביחיד ורבים, ואין אפשרות לפסוק על פי שיטת הרבים, או שישנו קושי מעשי או הלכתי לפסוק כמותם – ניתן יהיה לפסוק על פי שיטת היחיד גם בדאורייתא.

הראשונים התירו להסתמך על שיטת היחיד בשעת הדחק גם בקום עשה. בענייני מצוה מוכח הדבר מדברי הראב"ה, האור זרוע, והגהות אשרי, שהתירו ארבעת מינים פסולים בנטילה ובברכה, ומרהיב"ש בהנחת תפילין ובמזוזה. ובענייני רשות כגון האור זרוע שהתיר שתיית שכר שעורים בחו"ל.

המאמר מבוסס בעיקרו על הנחות היסוד הבאות: האחת – דעת היחיד אינה בטילה מול הרבים. השנייה – ניתן לפעול על פיה בשעת הדחק גם בדיני תורה. השלישית – ביטול עבודת המקדש היא שעת דחק גדולה. לענ"ד, הנחות אילו מבוססות הלכתית על דעת רוב הראשונים, ועל דעת אחרונים רבים. מדברי רבי עקיבא איגר והחתם סופר (שו"ת חת"ס יו"ד רל"ו), ומדברי רבי צבי הירש קלישר בדרישת ציון יוצא ברור, שהעיקוב שהם ראו בהקרבן קרבן פסח היה התנגדות המושל התורכי, ולולי זאת היו מסתדרים עם הבעיות ההלכתיות.

בהצעתנו זו ישנו חידוש שעד כמה שידוע לי לא נאמר בעבר, ומטרת פרסומו היא מציאת פתרון לבעיה שמתעוררת לפתחנו, ודורשת תשובה. כדי לאשש את ההצעה, אני מעלה אותה על שולחן מלכים, ומקווה שגדולי תלמידי החכמים יחוו את דעתם עליה, ואיני אומר קבלו דעתי, 'שהן רשאים ולא אתה'.

מדובר כאן לא על הכרעה בודדת או על מצווה אחת, כפי המקורות שלפנינו, אלא על עיקרון שתקף למצוות רבות, ויתכן שיישום בהן. האם נכון הדבר להסתמך על דעת היחיד בשעת הדחק, כשיטה רוחבית לכל מצוות המקדש, הקרבנות והטהרה? נענה ונאמר: (א) מבחינת טווחי הזמנים משתמשים בכלל במשך דורות רבים. בשכר שעורים ודין חדש בחוץ לארץ – מתקופת הראשונים; ארבעת המינים היבשים והפסולים, וקריאת שמע של ערבית לאחר עלות השחר – מזמן התנאים. (ב) האילוץ ושעות הדחק גרמו להסתמכות על היחיד במגוון מצוות שונות ורבות ללא הגבלה. (ג) בניסוח הכלל כפי שמופיע ברוב הראשונים –

הסתמכות על דעת יחיד והכרעת מחלוקת המעכבות את חידוש עבודת הקרבנות

אין הגבלת לכמות המצוות. (ד) האלטרנטיבה היא 'מת מצווה' ליותר מרבע מתרי"ג המצוות, ומכיוון שלענ"ד פתרון ההסתמכות על שיטות היחיד – מבוסס בשופי, הוא העדיף. נסיים ונאמר, שלאפשרות להסתמך על שיטת היחיד ישנן שתי השלכות: האחת – עצם הפסיקה, המאפשרת לבצע בפועל את דיני הקרבנות והמקדש. והשניה – השקט הנפשי של הפוסק (ושל הנוהגים כמותו), שיודע שגם אם יקומו בעתיד פוסקים נוספים ויפסקו אחרת, הרי שפסק ההלכה שלו היה מבוסס על שיטה קיימת, שיטה שלא התבטלה ברוב החולקים עליה.

י. נספח: הסתמכות על שיטת יחיד בשעת הדחק במחלוקת תנאים

לדעת הגט פשוט, מסתמכים על היחיד בשעת הדחק, מכיוון שלא ישבו פנים אל פנים. בנוגע לראשונים ולאחרונים הדבר נכון. גם חכמי הגמרא לא ישבו בבית מדרש אחד, ובדור אחד. אך בזמן התנאים הרי היתה הסנהדרין הגדולה? והגמרא (ר"ה לא, א-ב) אומרת שעשר מסעות נסעה הסנהדרין, ושלוש המסעות האחרונות הם: 'ומבית שערים לצפורי, ומצפורי לטבריא', ורש"י אומר ששלושתם היו בימי רבי.

אם כן, הסנהדרין נמשכה עד לימי רבי, שחתם את המשנה. לדעת הראב"ה, האור זרוע, הגהות אשרי, והראב"ד, סומכים על שיטת היחיד בשעת הדחק גם במחלוקת התנאים, והרי הם ישבו ודנו יחד בסנהדרין?

הגאון הרב ראובן מרגליות זצ"ל בספרו 'יסוד המשנה ועריכתה'¹⁵ אומר, שאחת מגזירות אנטייכוס היווני היתה לבטל את מוסד הסנהדרין, ואז התפרדה חבורת הסנהדרין לשני בתים – בית שמאי ובית הלל. וכשניצחו החשמונאים – לא היתה הסכמה את מי ממנים לשבת בסנהדרין. לפי דעתו התפלגה הסנהדרין לקבוצות שונות, וממילא לא ישבו יחד, וחזרה תשובת הגט פשוט, שהרוב אינו מחייב בצורה מוחלטת. ואם רצונו לקבל את הברייתא בראש השנה כפשוטה, ולפיה הסנהדרין בכללותה פעלה עד ימי רבי יהודה הנשיא, יש להוסיף על דברי הרב מרגליות יסוד נוסף:

הקדמה: ר"ר מרגליות – אין לנו במשניות דעות של יחידים מאז משה רבינו ועד לאמצע בית שני. אין לנו שום ידע על המיעוט, מכיוון שהמחלוקות הוכרעו בסנהדרין, ודעת המיעוט התבטלה. מאמצע בית שני ישנו כרסום במעמד הסנהדרין, לדעת הר"ר מרגליות – בגלל הפיצול. רבי יצחק אייזיק הלוי, בדורות הראשונים,¹⁶ אומר שבתחילה הסנהדרין עסקה בכל ענייני ההנהגה, אך החל מצאצאי החשמונאים – רק בפסיקה דתית-הלכתית.

15. מוסד הרב קוק, מהדורת תל אביב תשט"ז, עמ' ח'-י"ח.

16. דורות הראשונים כרך א', ברלין-וינה תרפ"ב, פי"ב ואילך.

בהמשך, עברה הסנהדרין מלשכת הגזית לחנויות שבהר הבית, כי הפסיקה לדון בדיני נפשות. סמכויות האכיפה של הסנהדרין התמעטו, הירושלמי (סוטה ט, יב) אומר:

אמר רב חסדא: בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהן ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר. אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהן – הן אומרים דברי נבלה בשיר.

ונוסיף אנחנו שהיו גם סנהדרין צדוקיות וכהנים גדולים צדוקים. משרבו המנאפים – פסקו להשקות סוטות, משרבו הרצחנים פסקו להביא עגלה ערופה.

מסקנה: לענ"ד, הירידה המתמשכת בכוחה של הסנהדרין – גרמה לסנהדרין עצמה להגביל את כוחה ההלכתי, ולתת מקום לשיטות היחיד להתקיים, לפחות בשעת הדחק. את היסוד הזה כתב הרב מסקין לגבי שעת הדחק הגדולה.

הרב מרגליות עצמו אינו מקבל את מסקנתו,¹⁷ ולדעתו סומכים על היחיד רק כשמצטרף עימו יחיד נוסף. גם הרב יצחק אייזיק הלוי אינו מסכים למסקנה,¹⁸ ודבריו נוטים לשיטת החזון איש. אך על פי התשתית העובדתית, ועל פי המקורות התורניים וההלכתיים ששניהם הציגו, נלענ"ד שניתן לומר את הסברינו.

17. ראו הרב ראובן מרגליות, ירושלים תשכ"ז, מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו, פ"ח – רבי אליעזר הגדול, עמ' לד-מג.

18. דורות הראשונים כרך א' עמ' 290, והערה ע"ד; כרך ד', פרנקפורט תרע"ח, עמ' 516.